

САВРЕМЕНИ УРБАНИЗАМ И ГРАДИТЕЉСКО НАСЉЕЂЕ. РЕТРОСПЕКТИВА И ПЕРСПЕКТИВЕ

CONTEMPORARY URBANISME AND ARCHITECTURAL HERITAGE. RETROSPECTIVE AND PERSPECTIVES

Апстракт

На почетку првог вијека трећег миленијума природно је и потребно да се осврнемо на претходно стољеће, како бисмо боље сагледали и јасније профилисали теоретске поставке и практичне резултате еволуције савременог урбанизма у његовом односу према градитељском наслеђу. Кроз ретроспективу искустава спознајемо стварну позицију са које крећемо у тражењу рјешења ка бољем, угоднијем животу у складу са свим могућностима новог доба и према сензибилитету савременог човјека.

РЕТРОСПЕКТИВА

Велике илузије

Индустријска и технолошка револуција 19. вијека произвеле су проблеме без преседана у изградњи и функционисању градова. Одговори и рјешења тражени су кроз низ теорија и концепата који чине токове савременог урбанизма, чија је еволуција разноврсна, поливалентна, неријетко и супротстављајућа.

Доминантна заједничка карактеристика је опседнутост прогресом, ефикасношћу, индустријализацијом, новом, машинском естетиком, савременим саобраћајним средствима. Базирани на новим грађевинским материјалима и техникама градње, грађевински захвати више нису детерминисани ни лимитирани геоморфолошким карактеристикама тла. Из тога је произашао

Abstract

Functionalist town planning, as formulated in the first half of the 20th century and applied massively in the second, is characterized by the priority given to mechanical flows and rejection of the enclosed block and the street to promote living in the green spaces of maximum sunlight. The Athens Charter principles and their derivatives are all directed against the traditional city and its architectural heritage and they found a fertile breeding ground in the psychological and social context of the post-war years. We feel that today architecture and urbanism are at a crossroads.

This study presents some theoretical aspects and actual achievements of the alternative to functionalist theory and the quasi-universal condemnation of the Athens Charter. The surviving traditional city and its architectural heritage present an alternative model that is rooted in and embodies civic and democratic life.

Key words: Athens Charter, collapse, ideology, zoning, traditional city, architectural heritage, alternatives, sustainable urban development, urban renewal, continuity of identity.

универсализам који се не везује за одреднице културе, историје, традиције. Два су императива: ефикасност и нова естетика града. На почетку 20. вијека низом манифеста и декларација промовисано је радикално ново становиште, екстремно негативно одређено у односу на прошлост. Као реакција на претходну теорију и праксу прокламован је посве нови почетак, апсолутно без историје.

Славећи динамизам модерне технологије индустријског доба, Antonio Sant Elia у свом апелу, касније названом Манифест футуристичке архитектуре, 1914. године тражи потпуно негирање прошлости, уништавање музеја, академија, историјских

градова. Све се мора револуционарисати за нову гене-

рацију људи ослобођених окова традиција и конвенција и за њих изградити нове градове. Његове визије у форми врло сугестивних цртежа значајно ће, мање или више директно, утицати на развој савремене урбанистичке мисли у Европи, као и идеје Тонија Гарнијеа, чији је до детаља простурдиран Индустријски град антиципација основних идеја модерне архитектуре и урбанизма. Конципиран потпуно за потребе индустријског доба, његов Индустријски град промовише нову аскетску геометрију објеката од армираног бетона и рашчлањење града на зоне рада, становања, рекреације, образовања, саобраћаја. То су и теоретске поставке CIAM-а, у чијем је раду пресудну улогу имао Корбизје, који је деценијама

давао основни тон и правац савременом стваралаштву, па је тако и Атинска повеља 1933. потпуно заснована на његовим теоретским ставовима [1].

Революционарни занос ношен је илузијом о друштвеној једнакости и срећи људи кроз универзализам и интернационализам. Занемаривањем, чак игнорисањем локалног контекста и разлика у географији, историји, традицији, култури, требало је, по тадашњем увјерењу, не само побољшати квалитет живота у граду, него мијењати и саме људе. Универзалне човјекове потребе, на подлози Гарнијеа, разматрају се у оквиру четири главне функције, што су и поглавља Повеље, чије се пето поглавље односи на историјско наслеђе градова. Атинска повеља са својом доктринарном формулацијом модерног урбанизма постала је "теоретски буквар" (Р. Криер) за нови програм изградње градова, с вишеструким и далекосежним негативним утицајем на судбину градитељског наслеђа.

Основни став Повеље је очување само највреднијих споменика прошлости, који у концепцији града или његовој историји имају изузетан значај. Редуковање урбаног наслеђа само на неколико најрепрезентативнијих споменика било је у сагласности са новим, монументалним аспектом архитектуре. У Повељи се експлицитно каже: "Све што је пошло нема, по дефиницији право на дуготрајност и треба мудро одабрати оно што треба да буде сачувано. Ако су интереси града погођени опстанком извесних значајних достојних присутности неког прохујалог времена, биће тражено решење способно да усклади све опречне тачке гледишта. У случају кад се налазимо пред поновљеним грађевинама у многобројним примерима, неке ће бити сачуване као документи, а остале порушене: у другим случајевима једино ће део који представља успомену или трајну вредност моћи да буде сачуван; остало ће бити корисно измењено. Најзад, у изузетним случајевима моћи ће да буде предвиђено потпуно премештање незгодно постављених елемената, који самим високим естетским или историјским значењем заслужују да буду сачувани" (тачка 66).

У погледу очувања амбијента значајних објеката предвиђа се "рушење нездравих кућа што је "жалосна, али неизбежна чињеница", али и "прилика за увођење зелених површина. Трагови прошлости ће се обасјати новим амбијентом, можда неочекиваним, али свакако подношљивим, у којем ће суседни квартави широко уживати" (тачка 69).

Наведени ставови још су једна потврда Корбизјеовог значаја и утицаја, јер су они садржани у његовом урбанистичком пројекту за Јесењи

салон у Паризу 1922. године за савремени град од три милиона становника, базиран на систему облакодера и великим зеленим површинама, као и у Плану Воазен за Париз (1925.). То је резултат Корбизјеовог убјеђења да је потребно кренути заиста од нуле, створити услове за дјелатност човјека машинског друштва, а Озарени град је рјешење које својим становницима нуди три суштинске радости: сунце, простор и зеленило.

И као што су некада ренесансни градови изражавали одбацивање урбаног реда средњег вијека, названог неред, Озарени град био је одбацивање града и његова антитеза. То није конкретан град за конкретне услове, већ т и п града, примјењив на било ком мјесту и за било коју људску заједницу, јер су човјекове потребе типске и могу се научно установити. Рационалном анализом се стога може одредити прототип урбаног поретка, независан од свих случајности мјеста и времена. То је схема за одређивање а priori идеалног типа насеља, заснованог на ефикасности функционисања и строгој рационалној концепцији љепоте, која посве одбацује естетику прошлости.

Захтјев за више сунца и зеленила у циљу боље хигијене и здравља произвео је прекомјерно умножавање зелених градских површина (неријетко формираних на мјесту уклоњених ранијих амбијенталних цјелина) стварајући тако распршен градски простор без тргова и традиционалних улица, који су осуђени и протјерани као анахронизам. Најеклатантнији раскид са традиционалним градом било је увођење стриктног монофункционалног зонирања и рјешење саобраћаја као потпуно одвојене функције, "савршено независно од зграда". При свему је, можда најпарадоксалније Корбизјеово искрено увјерење да се проблем функционисања великих градова и њихово хуманизовање може постићи високим кулама и супероблакодерима као аутономним функционалним цјелинама. јер се тако смањују потребе за саобраћајницама, које град поскупљују и компликују његово функционисање. Све је то водило укидању традиционалних градских елемената као "остатака непросвијећености," а крајњи исход била је дезинтеграција градског ткива.

Насупрот архитектонској разноликости историјских градова, промовисани су стандардизовани прототипови за сваку намјену, с циљем да се смање трошкови производње, а повећа квалитет. Градови се пројектују на цртаћој дасци умножавањем једноставних геометријских волумена у ортогоналној уличној шеми, пошто је, по Корбизјеу, "култура ортогонално стање духа." Овакав тип града, независан у односу на топографске и

културне одреднице мјеста, примјењив је једнако било гдје - у Француској, Јапану, САД, Алжиру, како је то настојао доказати Корбизје низом својих нереализованих урбанистичких планова.

Догматска примјена крутих, симплификованих урбанистичких схема водила је владавини стандарда и порицању града. Одбацивањем традиције и историје започео је вишедеценијски процес нивелисања, са ненадокнадивим штетним посљедицама нанесеним градитељском наслеђу пред законима профита и рентабилности.

ИЗНЕВЈЕРЕНЕ НАДЕ - ИСКУСТВА И ПОУКЕ

Незадовољство савременим градовима, критике, а онда и преиспитивање нових естетских принципа, типова и модела били су неминовност. Посебно након масовне примјене иза Другог свјетског рата, када је у многим порушеним градовима требало градити много и брзо примјеном индустријски произведених типизованих објеката. Бројна нова насеља и градови са раздвојеним функцијама и префабрикованим објектима у великим серијама довели су након двије деценије до потпуне компромитације принципа савременог градитељства, прокламованих пола вијека раније.

Утопистичка вјеровања у снагу технологије и моћ нових, анти-историјских градова да мијењају понашање својих становника нису се испунила. Напротив. Незадовољство је расло у свим аспектима савремених градова - функционалном, амбијенталном, саобраћајном, структуралном, психолошком, социолошком, еколошком. Блистава обећања и велике наде претворили су се у низ проблема и скуп пријетњи тражећи нове алтернативе. Ишчежавањем одушевљења техничким напретком, општим прогресом, ефикаснишћу, све су више снажили носталгични погледи у прошлост, са новим односом према традицији, култури и градитељској баштини.

Догме прокламоване Атинском повељом сагледане су у објективнијем свјетлу на VIII засједању CIAM-а '951. године, чија је тема био градски центар. Овај Конгрес је изразио потребу да се град хуманизира, врати људском мјерилу и отме тиранији машина, што је потврдила изградња Чандигара, једне од ријетких реализованих Корбизјеових монументалних визија, која је убрзо проглашена нехуманом, као и Бразилија, са својом стерилношћу монументалних размјера, а све у потпуној сагласности са новом идеологијом уведеном Атинском повељом 1933. године. Темељна грешка била је стварање модела и типова градова за апстрактног човјека-прототипа, занемару-

јући чињеницу да су градови производ стварне, конкретне људске заједнице, времена, културних и регионалних датости, никада сасвим одређени ни довршени, већ у сталној еволуцији, доприносом низа генерација мијењајући своју структуру, како у детаљима, тако и у општем изгледу.

Незадовољство становника хигијенски уређених, ефикасних нових градова нарочито је нарастало 60-их и 70-их година прошлог вијека. Мањкавости нове изграђене средине утврђиване су са поузданом сигурношћу једноставним упоређивањем са историјским насељима и традиционалним градовима који умјесто стриктно изолованих и строго специјализованих урбаних функција, апстрактног геометријског реда, шематизоване планиметрије, гигантизма што измиче људском мјерилу и град претвара у рентабилну и ефикасну машину, нуде разноврсност боја живота у спонтано успостављеном урбаном реду. Њихова двосмисленост, која држи визуелно поље у стању перцептуалне тензије јесте онај фактор њихове занимљивости коју не посједују нови градски амбијенти.

Најеклатантнији вид неуспјеха савременог градоградитељства било је рушење стамбеног блока Прит Ајго у Сент Луису 1972. године, у потпуности конципираног према идејама CIAM-а. Пуритички стил овог пројекта, за који је Минору Јамасаки награђен од Америчког института за архитектуру, требао је да практично потврди исправност тезе да интелигентно пројектована нова насеља развијају врлине код становништва и подстичу њихово здраво понашање. Била је то још једна од великих заблуда модерног урбанизма, што је потврдила велика стопа криминала и низ социо-психолошких девијација. Стога Чарлс Џенкс рушење динамитом овог стамбеног комплекса узима као тренутак смрти модерне архитектуре и њене фаталистичке илузије да може преваспитавати друштво [2].

Проблеми савремених насеља произвели су потребу за истраживањем сложених, динамичних, али противурјечних односа између човјека и његове физичке средине, па је управо тих седамдесетих година конституисано ново подручје психологије - еколошка психологија или психологија средине (Environmental Psychology), која се бави човјековим понашањем у градској средини, с циљем њеног усклађивања са реалним потребама човјека [3].

Оно што су архитекти и урбанисти заборављали јесте природна човјекова тежња да своју средину мијења и себи прилагођава, мијењајући повратно и самога себе. Стварајући апстрактан простор за теоретског човјека, занемарили су егзистенцијално питање човјека као здраве индивидуе само у одговарајућој животној средини. Изостала су разматрања везе град-човјек у смислу понашања конкретног човјека у стварном граду који, дјелујући низом стимуланса, одређује психо-емоционални живот и понашање својих становника. У свакој, па тако и у градској средини човјек стиче одређено унутрашње искуство, што битно одређује значење градске средине као физичког и друштвеног феномена. Размишљања тадашњих урбаниста била су базирана на принципима бихејвиоризма, тада врло утицајне филозофске оријентације, чија је основна поставка да се манипулисањем околине може контролисати и усмјеравати понашање људи у правцу корисних друштвених циљева. Сматрало се да је изграђена средина одређујући фактор понашања људи, занемарујући при томе чињеницу да је човјек активно биће које се не прилагођава ропски пасивно задатим, односно пројектованим условима средине, већ својим аутентичним потребама да сврсисходно мијења и прилагођава средину у којој живи, како би задовољио своје многоструке потребе и функције [4].

У процесу апстраховања и типизовања игнорисане су реалне људске потребе, чиме је до крајности поједностављен веома сложен процес стварања човјекове нове средине. Занемарене су карактеристике тзв. архитектонског детерминизма, који се разликује од детерминизма средине [5]. Док овај други подразумева да се промјеном одређених фактора средине (клима, састав тла, исхрана) директно утиче на биљни и животињски свијет екосистема, у случају архитектонског детерминизма ови су односи сложени и узајамно повратни. Потпуно је погрешно полазити да је средина независна, а човјек зависна категорија и да постоји једносмјерна каузалност, односно дјеловање средине на човјека, његово

понашање и ставове, занемарујући или не увиђајући да човјек на основу својих схватања и своје процјене ситуације мијења стимулансе на које реагује, односно мијења карактеристике средине [6]. Из тога је проистекла заблуда да се људи могу преобликовати урбанизмом и архитектуром, занемарујући да је човјек разумно и активно биће које тумачи и осмишљава средину настојећи је организовати на начин да задовољи своје потребе, измијени и побољша свој положај, како би имао максималну слободу избора, која је у основи његовог укупног односа према физичкој средини, а она мора пружати увијек више алтернатива. У човјековој природи је способност прилагођавања која има одређене границе преко којих се јавља стрес. Сваки новоизграђени урбани систем стога нужно мора бити отворен, адаптабилан и по човјековој мјери, јер он с њим успоставља врло сложен однос, што се у савременом добу још компликује веома брзим промјенама због стално нових људских потреба. Нужна је зато, по К. Александеру витална представа човјекове будућности, заснована на емпиријском поимању у дубоке силе човјековог живота, јер планирати град значи планирати културу [7].

Дугогодишње истрајавање на прогресистичким заблудама нужно је произвело културалистичку носталгију људи изгубљених у бескрајним хладним перспективама нових градова. "Те шаховске табле нису биле, како би то Раскин рекао "затвори за тијело, већ гробнице за душу". Граду је требало вратити изгубљени идентитет значења из цјелокупног искуства историје, традиције и културе, с циљем усклађивања индивидуалних и колективних способности, умјесто удоваљавања елементарним функцијама теоретског човјека системом прототипова и стандарда.

РЕВАЛОРИЗАЦИЈА ИСТОРИЈЕ И КУЛТУРЕ

Седамдесетих година 20. вијека кључна идеолошка поставка јесте концепт културе и историје, па долази и до снажне реафирмације и ревалоризације градитељског наслеђа. Могући однос према историји са свим импликацијама које то подразумеива, изванредно је изразио Т. С. Елиот рекавши да историја може бити робовање или слобода [8]. Повратак историјском наслеђу не смије бити само формална реторика или низ нових манифестационих програма, већ креативан, дубоко промишљен процес, који у историји налази неограничене могућности обогачивања савременог израза. То није преузимање цитата, готових модела и рјешења, већ понирање у суштинске принципе и процесе историје грађења. Узрок низу мањкавости и промашаја већег дијела урбанизма 20. вијека јесте управо занемаривање историје. Град није никакав модел, већ живи организам, географски и историјски одређен комплексан скуп чинилаца који се не могу парцијално разматрати. Потпуна идентификација свих видова стварности насеља и његових просторних односа може се разумјети само расвјетљавањем историје чије трагове садржи, као збир искустава

и провјерених концепција. "Не можемо без прошлости рјешавати проблеме садашњице", (H. Pelcig) [9]. Прошлост има практичну, употребну вриједност и познавање историје развоја градова, никако није пасиван збир информација. Градови сажимају и "чувају резултате цивилизације и најбољи су орган памћења, али и средство за просуђивање и упоредно вредновање", важно у сваком новом планирању, које се по правилу континуално надовезује на остварења претходних епоха. Дисконтинуитет је у основи неуспјеха савременог градоградитељства. У слојевитом нарастању градова, градитељска баштина је основни фактор њихове културне виталности и идентитета. То је *меморија* на којој почива савремена цивилизација и њен будући развој. О томе говори и изврсна метафора Виктора Игоа о градовима као књигама у којима су садржане поруке и знакови прошлих времена.

Историјско језгро и градови су изразито индивидуалне структуре, чији је идентитет резултат савсим одређених друштвених потреба и могућности, локалних, односно регионалних географских услова, историје, културе и традиције.

АЛТЕРНАТИВЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Након вишедеценијског одрицања од националних и регионалних особености, наступило је поновно успостављање локалних идентитета. Л. Мамфорд сматра, што је и суштина урбаног концепта данас, да је "обавеза сваке средине да гради своју архитектуру и своје традиције" [10]. На лошим искуствима, сазнањима и поукама, 70-их а нарочито 80-их година 20. вијека дошло је до фундаменталних промјена у областима које се тичу градитељске баштине. Кроз осавременењен приступ активној заштити и ревитализацији афирмисан је битно нов однос просторног и урбанистичког планирања према наслијеђеним градовима и историјским језгрима, локалној и регионалној традицији и култури. У теорији, још увијек више него у пракси, укида се оштра супротстављеност интереса градитељске баштине и савременог развоја градова.

Европска година градитељске баштине, проглашена 1975., кулминирала је изузетно важним документом, тзв. Амстердамском декларацијом која дефинише платформу *интегралне* заштите градитељског наслеђа. Прокламован је битно нов став да то више није проблем конзерваторских

служби, нити препрека развоју савремених градова, већ један од значајних циљева урбанистичког и просторног планирања. Афирмисана је глобална заштита градитељског наслеђа, проширена на веће просторне целине и на савремено стваралаштво, као и нов тип урбанистичког планирања, чији је циљ очување и реafirмација традиционалних вриједности града. "Будућност се не може и не треба изграђивати на рачун прошлости" и зато је неопходна синтеза и усклађивање савремених потреба града са могућностима градитељске баштине. "Напори за заштиту не могу за мјерило имати само културне вриједности објеката, већ и њихову употребну вриједност". Проблеми заштите баштине се, према Декларацији, "могу рјешавати само уз уважавање обје ове вриједности". У том циљу се предлаже нова политика регионалног планирања, уз наглашену одговорност локалних власти и учешће грађана. Захтијева се ревитализација градитељске баштине у пуном смислу ријечи - функционалном, физичком, социјалном, економском, што се постиже инкорпорирањем интереса њеног очувања и унапређивања у политику и планове просторног, економског и друштвеног развоја.

Вашингтонска повеља из 1986. у градитељском наслеђу види велики културни потенцијал, богатство порука и поука чије је правилно читање суштинска димензија вриједности народа и регија. То, међутим, никако није имитаторски или површно-парцијални однос, већ стваралачко тумачење откривених просторних, историјских и културних значења. Креативним транспоновањем се успоставља неопходна трајна веза града и културе и чувају традиционалне вриједности за будућност, или како је то рекао Виоле ле Дик: "Умјетност прошлости треба најприје разумјети, а затим се њоме надахнути и из ње извучити само оно што је у вези са временом у којем живимо" [11].

Наглашено евидентна недовољна ефикасност традиционалног односа према градитељском наслеђу, произвела је потребу промјена у смислу боље узajамне повезаности планерских и конзерваторских активности. Порастом забринутости за глобалну еколошку ситуацију, низом међународних докумената ствара се идејна и теоретска основа за будуће дјеловање у правцу одрживог развоја градова. У том се контексту очување њихових аутентичних културних вриједности поставља као један од главних циљева и предуслова. Трајно и квалитетно очување градитељског наслеђа је у његовом пуном интегрисању у процесе урбанистичког планирања, па је ICCROM 1994. године установио посебан Програм "Урбана

конзерваторска иницијатива", који након двије године мијења назив у "Интегрална просторна и урбана конзервација" [12]. Полазећи од чињеница да је суштинска функција и дефиниција града стално задовољавање потреба његових становника, да је историјски град детерминисан вриједностима континуитета и идентитета и да се промјене одражавају на карактер и типологију објеката, овај Програм указује на потребу активног и координисаног учешћа професионалаца конзерваторске, планерске и других струка у планирању и уређењу простора, као и на успостављање нових односа на релацији приватни и јавни сектор.

Посљедња деценија 20. вијека донијела је готово револуционарну промјену у смислу коначног обједињавања интереса и циљева конзерватора и урбаниста. Очување и унапређење градитељског наслеђа постао је један од приоритетних принципа нове, универзалне идеје о д р ж и в о г развоја. Производ је то многобројних негативних утицаја индустријализације и неконтролисане урбанизације, који су драстично умањили квалитет животне средине. Ситуација је погоршана и низом политичких промјена и из њих проистеклих социјалних и економских проблема, што је све утицало на нерационално кориштење постојећих ресурса, међу њима и насеља. Дугогодишња урбана експанзија ишла је на штету пољопривредног земљишта, градска инфраструктура је нерационално проширивана, а историјско језро препуштено пропадању или, грубим профитерским рачуницама и радикалном рушењу.

Још је Ванкуверска повеља 1975. истицала потребу новог приступа урбаног развоја напуштањем праксе екстензивног урбанизма у корист обнове постојећих градова. Оваквом новом политиком урбаниог развоја смањују се негативни утицаји на животну средину, а ревитализацијом историјских амбијената задовољава потреба заштите градитељског наслеђа, с тим и економске, друштвене и културне потребе становника.

Овај концепт је 1987. године у тзв. Брутландском извјештају Свјетске комисије за окружење и развој (WCED) "Наша заједничка будућност" формулисан као одрживи развој који задовољава потребе садашње генерације, не угрожавајући могућност наредних генерација да задовоље своје потребе [13]. Овај концепт за 21. вијек прихваћен је на Свјетском самиту у Рио де Жанеиру 1992. године, чији су документи: Агенда 21, Рио декларација и Пословна повеља, означили нову фазу односа према окружењу. Агендом 21 афирмисана је нова стратегија очувања свих ресурса, па тако и градова са њиховим вриједностима, у настојању да се успостави толико потребна

равнотежа еколошких, социјалних и економских фактора. Главни инструмент је нов приступ процесу просторног и урбанистичког планирања, који се треба базирати на партнерству јавног, приватног и друштвеног сектора.

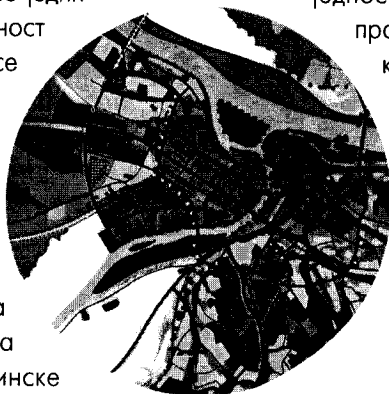
Побољшање живота у граду циљ је и Европске урбанистичке повеље (Стразбур 1992.г.), којом се тражи заштита историјских градских језгара као симбола културно-историјског наслеђа Европе.

На принципима одрживог развоја је и Алборшка повеља, односно Декларација европских градова и вароши из 1994. године [14]. Она истиче улогу европских градова који су кроз историју опстајали као центри социјалног живота, носиоци економије, чувари културног блага и традиције. Посебно се залаже за одрживост која "није ни визија ни непромјењиво стање, већ креативан локални процес који тражи избалансираност, а дио је свих области локалних одлучивања". На овај начин урбани екосистем се може довести до баланса и тиме остварити град као јединствену цјелину која нуди могућност избора. Ово је концепт на којем се базира и Истамбулска агенда (1996), са нагласком на неопредној повезаности квалитета живота са физичко-просторним особеностима насеља [15].

Као одговор на лоша искуства вишедеценијске праксе планирања и изградње градова на принципима установљеним одредбама Атинске повеље, Европски савјет урбаниста донио је 1998. године Препоруке за просторно уређење градова, односно Нову Атинску повељу, чији је основни циљ задовољавање културних и социјалних потреба човека данас и у будућности. Овај документ, припремљен за 21. вијек, предстојећу дјелатност урбанизма види у промоцији одрживог развоја и квалитета живота. Посебан изазов види се у рјешавању проблема очувања човјекове околине, што укључује и заштиту градитељске баштине. Насупрот рестриктивној политици монофункционалних зона, афирмишу се мултифункционалне четврти, које нуде разноликост, виталност и атрактивност. Основни је циљ креирање животне средине високог квалитета, што се може остварити кроз савремен глобални приступ у планирању, те цјеловитим третирањем и балансирањем свих релевантних фактора. Са новим сензибилитетом у односу на друштвена, привредна и питања животне средине, у транспарентном процесу одлучивања неопходна је

интеграција концепта учешћа грађана у циљу помирења различитих интереса. Према Повељи, савремени урбанизам мора се посветити његовању традиционалног карактера постојећих градова да би живот у њима учинио што квалитетнијим. Напуштајући посматрање градова кроз моделе, очекује се да урбанисти 21. вијека, свјесни своје одговорности, уважавају друштвени контекст, географске карактеристике и постојеће градитељске структуре у укупности њихових културних и историјских вриједности. Квалитет просторног уређења и урбанистичких концепција формира "културну слику" коју град пројектује на околину, што је квалитет по којем се градови узајамно разликују и упоређују.

Умјесто традиционалног града-мјеста, Нова атинска повеља афирмише заједницу градова, односно мрежу градова једне регије, гдје сваки град као јединица мора имати свој властити идентитет и препознатљиву форму. Задатак савременог урбанизма је очување традиционалних вриједности града, њихово познавање, правилно читање и реинтерпретација културних порука, у складу са новим потребама, техникама и технологијама.

ЗАКЉУЧАК

Замјена квантитативног раста квалитативним развојем, повратак од екстензивног ка интензивном урбанизму, суштина је обнове градова као стратегије за 21. вијек. Главни путеви су у кориштењу и даљем унапређивању постојећих просторних и физичких вриједности града, чиме ревитализација градитељског наслеђа добија ново мјесто и улогу у слици града. Не само са својим културно-историјским и естетским вриједностима, већ и као економски значајне физичке структуре, историјски градови и њихова језгра су значајан ресурс и потенцијал квалитетнијем живљењу у граду. Савремени човјек, економски снажнији и са све више слободног времена, у клими општег пораста значаја културе, жели упознати друге земље и народе, па и у том аспекту урбаног туризма, који је у снажној експанзији, градитељско наслеђе са својом вишезначношћу и атрактивношћу производи и сасвим конкретне економске користи.

Нова стратегија урбане обнове омогућује реализацију принципа активне интегралне заштите градитељске баштине, што нужно претпоставља и промјене у административној и законској регулативи.

Идентификација и дубоко разумијевање суштинских просторних односа услов је без кога се не може успостављати континуитет градоградитељства који се заснива на креативном процесу трансформације седиментираних искустава прошлих епоха. "Мораћемо да уложимо много напорног рада прије него што будемо у стању да изразимо д у х наших градова, као што су то умјели стари градитељи" (П. Гидис). Познавањем властите градитељске баштине стичемо осјећај неопходан за савремено стваралачко дјеловање на путу стварања градског амбијента који ће задовољити културне потребе својих становника и омогућити њихово изражавање и потврђивање у свим димензијама савременог живота.

Очување културног, регионалног и националног идентитета и историјског континуитета одговор је процесима глобализације и пут ка граду трећег миленијума. То је услов личне и колективне психолошке и социјалне уравнотежености, као основе развоја цивилизације и човјечанства уопште.

НАПОМЕНЕ

1. Le Corbusier, Атинска повеља, Документација савремене архитектуре, Београд, 1965, 87-90.
2. Џенкс Ч., Језик постмодерне архитектуре, Београд, 1985, 38-39.
3. Кораћ Ж., Човек и град, Београд, 1978, 5, 154.
4. Исто, 12-13
5. Исто, 75
6. Исто, 58
7. The Future of Cities, London, 1974, 260.
8. Радовић Р., Савремена архитектура. Између сталности и промена идеја и облика, Нови Сад, 9.
9. Исто, 393.
10. Mamford L., Grad u historiji, Zagreb, 1988, 568.
11. Радовић Р., н.д., 46.
12. Jokilehto J., Stovel H., Integrated Territorial and Urban Conservation Programme (ITUC), Phase I (1994-1999), Summary Draft Report, ICCROM, Rome, 1999.
13. World Commission of Environment and Development, Oxford, '987.
14. The Aalborg Charter of European Cities and Towns – toward sustainability, Aalborg, 1994.
15. Habitat Agenda: Goals and principles. Commitments and Global Plan of Action, UN Conference on Human settlements (Habitat II), Istanbul, 1996.

* Проф. др Јелена Божић, дипл. инж. арх.
Архитектонско-грађевински факултет
Универзитет у Бања Луци